

AİLE MODELLERİ

Dünyaya gelen çocuk, kendini belli karakter ve yapıya sahip bir ailenin içinde bulur. İçine girdiği bu sosyal birim onu bedensel, sosyal, bilişsel ve ruhsal olarak şekillendirecek birincil örgüttür. Bebeklikten itibaren, çocuk, ihtiyaçlarının karşılanması için öncelikle aileyi görür. Beklentileri, amaçları ve kişiliği bir bakıma ailesi tarafından şekillendirilir. Aile dışındaki bütün gruplar ikincil grup olarak kabul edilir. Çünkü bunların çocuk üzerindeki etkisi ailenin çocuk üzerindeki etkisine göre daha azdır.

Ruh sağlığının çevre ile olan ilişkisi göz önüne alındığında ailenin belirleyici rol oynadığını görürüz. Ailenin yapısı, sosyo-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, çocuk yetiştirme tutumu, aile içi iletişim, anne-baba uyumu gibi ailesel faktörlerin niteliği ruh sağlığı açısından önemlidir. Aile, doğumdan itibaren çocukla en çok iletişim içerisinde olan sosyal birimdir. Dolayısıyla, sayılan faktörlere bağlı olan etkileşimlerinin kalitesi ruh sağlığı için belirleyici olan duygusal ve sosyal uyumu etkilemektedir. Hiç şüphe yok ki, bütün ailelerin her yönüyle çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânlarla sahip olmalarını bekleyemeyiz. Aileler genellikle birtakım farklı problemlerle başa çıkmaya çalışırlar. Bunlar: çok ciddi hastalıklar, fiziksel sorunlar ya da maddi problemler olabilir. Bu nedenle her aileden dört dörtlük bir uyum ve çocuğa karşı yeterli yetiştirme şartları sağlamalarını beklemek doğru olmaz. Fakat her ailenin çocuğu için yapabileceği daha iyi bir davranış olabilir. Bunların bilinmesi, birçok aday problemin ortaya çıkmadan çözülmesi anlamına gelebilir.

1. AŞIRI OTORİTER AİLE TUTUMU

- Çocuğa söz hakkı tanınmaz.
- Uygulanan kuralların mantıklı bir açıklaması yoktur veya olsa da çocuğa açıklanmaz.
- Kurala uymayanlar cezalandırılmalıdır görüşü hâkimdir.
- Eleştiri ve aşağılama çok sık görülür.
- Sürekli çocukların yanlışları vurgulanır, olumlu hareketleri görmezden gelinir.
- Çocuğa şefkat, sevgi, sıcaklık verilmez,

Aşırı Otoriter Aile Tutumunun Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkileri

- Çocukta kendine güven duygusu oluşmaz.
- Pasif ve edilgen bir kişilik sergilerler.
- Yaratıcılık engellenir.
- Hata yapanlar mutlaka cezalandırılmalıdır görüşünü benimseyip saldırgan ve zorba da olabilir.
- Rutin ve sınırları belli olan iş ve meslekleri seçerler.
- En küçük bir hatada bile hoşgörülerini olmayabilir.
- Okul yaşamlarında fazla başarılı olamazlar.
- Anne-babalarının (veya bir otoritenin) olmadığı ortamlarda kendilerini boşlukta hissederler ve bir otorite bulma arayışı içine girerler.

Bu tip ailede görülen en önemli sorunlar: Çocukların evden kaçması, intihar vakaları ya da suç işleyerek hapishaneye düşmesi...

2. AŞIRI HOŞGÖRÜLÜ AİLE TUTUMU

- Çocuğun aşırı hareket ve davranış serbestliği vardır.
- Kurallar yok denecek kadar azdır.
- Aile 'yaşayarak öğrensin' mantığını sürdürerek müdahalede bulunmaz.
- Çocuğa tanınan haklar sayısız, görev ve beklentisi en az düzeydedir.
- Aile kimi zaman gözdağı verip, cezalandırır. Fakat hiç bir konuda caydırıcılık söz konusu olmaz.
- Anne-baba çocuğun davranışının yanlış olduğunu görse bile 'özgür olmalı' anlayışı ile hareket ettiğinden müdahale etmez.
- Bu tür tutumlar, genellikle orta yaşın üstünde çocuk sahibi olan ailelerde ya da tek çocuklu ailelerde görülür.

Aşırı Hoşgörülü Aile Tutumunun Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkileri

- Anne-babasına hükmeder ve onlara çok az saygı gösterir.
- Bencil ve şımarık olur.
- Eleştiriye açık değildir.
- Başkaldırıcı olur ve toplum dışı davranışlar sergiler.
- Kuralsızlığa alışan çocuklar, okuldaki kurallarla karşılaşınca okula ve arkadaş çevresine uyum sağlamakta zorluk çekebilirler.
- Her istediklerini elde ettiklerinden bir süre sonra yaşadıkları doyumsuzluk ileride zararlı alışkanlıklar edinmelerine sebep olabilir.

3. AŞIRI KORUYUCU AİLE TUTUMU

- Bu ailelerde anne-babalar çocuğa gereğinden fazla özen gösterip onu denetim altında tutarlar.
- Çocuğun başına kötü şeyler gelir diye kendi başına bir şeyler yapmasına izin vermezler.
- Çocuğun tüm ihtiyaçları büyükleri tarafından karşılanmaya çalışılır.

Aşırı Koruyucu Aile Tutumunun Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkileri

- Çocuğun aşırı bağımlı, ürkek, çekingen ve güvensiz bir kişilik geliştirmesine neden olur.
- Çocuğun hatalarının sonucunu yaşayarak öğrenmesine izin verilmez, sorumluluk duygusunun gelişmesi engellenir.
- Çocuk ileriki yaşamında karar almakta ve uygulamakta zorluk çekeceği gibi yaşama karşı içinde bir korku oluşturur.
- Çocuğun kişiliği gelişmez. İnatçı, istediğini tutturan, mantıksız kavgalar çıkaran, çabuk mutsuz olan bir çocuk ve ileride benzer niteliklere sahip bir yetişkin olur.
- Çevresindeki insanlarla iletişim kurmakta güçlük çeker.
- Karşılaştığı sorunlarla başa çıkamayacağına inanır ve sürekli hata yapma eğilimi içindedir.

4. TUTARSIZ AİLE TUTUMU

- Genellikle genç ebeveynlerde ve ilk çocuğun yetiştirilmesinde görülür,
- Eşlerin çocuk yetiştirmeye farklı bakmaları ve bunu çocuğa yansıtılmaları temel sebeptir,
- Çocuğun yaptığı bir davranış bazen çok sert bir tepki alabilirken, bazen de çok olumlu karşılanabilmektedir.

Tutarsız Aile Tutumunun Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkileri

- Bir davranışın kimi zaman ödüllendirilmesi kimi zaman da cezalandırılması çocuğun ne zaman, nerede, ne yapacağını bilememesine yol açar.
- Çocuk hangi davranışın nerde ve ne zaman yapılmayacağını kestiremez. Ayrıca yaptığı davranışın doğru olup olmamasından daha çok “Ne zaman yaparsam cezadan kurtulabilirim“ düşüncesiyle ilgilenir.
- Kendi görüş ve düşüncelerini aktaramazlar.
- Çocuk kendini kanıtlamak ve dikkatleri üzerine çekmek için, ürkek, yumuşak huylu, söz dinleyen ya da kendi benliğini ve bağımsızlığını göstermek için kavgacı, sinirli bir çocuk olabilir.
- Zamanla çevrelerindeki insanlara güvenmeyen, her şeyden şüphelenen, kararsız bir kişilik yapısı geliştirebilirler.

5. MÜKEMMELİYETÇİ AİLE TUTUMU

- Anne baba çocuğundan her şeyin en iyisini bekler.
- Kendi gerçekleştiremediği yaşantıları çocuğunun gerçekleştirmesini ister ve çocuk olduğu gibi kabul edilmez.
- Aile, bedensel ve zihinsel yönden beklentileri karşılaması için çocuğu kapasitesinin çok üstünde eğitimlere tabii tutar.
- Çocuktan aşırı titizlik ve temizlik beklenir.
- Kurallar ve kalıplar belirlenir ve çocuğun bunlara mutlaka uyması beklenir.
- Çocuğa bütün çocukça davranışlar yasaklanır. Arkadaş seçimi de aileye aittir.

Mükemmeliyetçi Aile Tutumunun Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkileri

- Aşırı titiz ya da tam tersi dağınık çocuklardır.
- Kendilerine güvenleri yoktur.
- Başarısızlığa uğradıklarında kolayca hayal kırıklığı yaşarlar.
- Yanlış yapmaktan korkarlar.
- Okuldaki sıraları hep derli toplu, ders aralarında ödev yapan, grup çalışması yapmak gerektiğinde şikâyet eden, bir işi tam yapmak için günler öncesinden çalışmaya başlayan çocuklardır.

6. DEMOKRATİK AİLE TUTUMU

- Çocuk tüm yönleriyle kabul edilir,
- Çocuğa yol gösterir ama alacağı kararlar konusunda serbest bırakır,

- Aile içinde kurallar ve sınırlar herkes için ve hep birlikte belirlenir ve bu sınırlar içinde çocuk özgürdür,
- Kuralların mantıklı açıklaması yapılır,
- Aileyi ilgilendiren kararlar birlikte alınır. Her konuda çocuğun düşünce ve fikirleri dinlenir,
- Anne-baba birbirlerine ve çocuklarına karşı olan duygularında net ve açıktır.

Demokratik Aile Tutumunun Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkileri

- Sosyalleşmiş, işbirliğine yatkın çocuklardır.
- Arkadaş canlısı ve duygusaldırlar.
- Sosyal açıdan dengeli ve mutlu bireylerdir.
- Özgüvenleri yüksektir, sorumluluk sahibidirler,
- Kendine ve başkalarına güvenir.
- Yaratıcı ve bağımsızdır,
- Kurallara ve otoriteye saygı duyar.

7. İLGİSİZ AİLE TUTUMU

- Çocuğun ihmali ve istismarı söz konusudur.
- Çocuk dikkat çekmek için saldırgan ve huysuz davranabilir.
- İnsanlarla iletişim kurma becerileri yetersizdir.
- Ailedeki ilgi ve iletişim yetersizliği çocukta ifade edici dil gelişimi becerilerinde gecikme ya da konuşma bozuklukları doğurabilir.
- Özgüven yetersiz olabilir.
- Hayata karşı kaygısız ve yetersiz bireyler olabilirler.

2-5 YAŞ ÇOCUĞUNDA NORMAL GELİŞİM VE PSİKOPATOLOJİ BELİRTİLERİ VE NEDENLERİ*

A. NORMAL GELİŞİM BELİRTİLERİ

Nöromotor Gelişim: Hareketten zevk alır, sfinkter kontrolü kazanmaktadır.

Bilişsel Gelişim Hızları: Konuşur, oynar; araştırmacı, taklit edici, meraklıdır.

Cinsel organla, kız erkek farkıyla ilgili sorular sorabilir, mastürbasyon yapabilir.

Düşünce Somut: Canlı-cansız ayıramaz, zaman kavramı gelişmemiştir, rüya veya hayali gerçekten ayıramaz.

Yasak ve kurallara uyma başlar: Saldırganlık ve cinsel dürtüye hakim olmaya başlar.

İd egemen: bencil, isteklerinin anında doyumunu ister. Kardeş kıskançlığı doğaldır. Anneye bağımlıdır ama kısa ayrılıklara dayanır.

OLUMLU SAĞLIKLI AİLE TUTUMU:

- Çocuğun güven duygusunu geliştirir. Gerekli engelleri öğretir. Sevecenlikle gerekli disiplini verir.
- Çocuğunun bilişsel gelişimini hızlandırır. Çocukla konuşur, onun konuşmasını ve fikirlerini ifade etmesini, oyun oynamasını destekler; sorularına uygun cevaplar verir.
- Toplumsallaşması için diğer çocuklarla oyun oynama ve paylaşma fırsatı sağlar.

B. MİNİMAL PSİKOPATOLOJİ İŞARETLERİ

- Anneden ayrılıkta panik veya problem; yabancıdan aşırı korku, aşırı ürkek çocuk
- Diğer çocuk ve oyuncağa ilgisiz ve/veya içine aşırı kapanıklık
- Oyun becerilerinde zayıflık ve/veya konuşma sorunları
- Sürekli ağlama, katılma nöbeti; öfke ya da her engele tepki
- Sütten kesmede; yeme, uyku ve tuvalet eğitiminde sorunlar
- Aşırı hareketlilik, fazla ataklık ve dikkat sorunları

SORUMLU TUTULABİLECEK AİLE TUTUM VE DAVRANIŞLARI:

- Güven geliştirmeyen aile tutumu: Aşırı kayıtsız, sevgisiz ve/veya ümitsiz, sürekli korku içinde; aşırı içe kapanık, ürkek, kuruntusunu çocuğa geçiren, evhamlı olma ve/veya aşırı koruyuculuk
- Otonomi geliştirmeyen tutum: sert ve baskılı tuvalet eğitimi/gereğinden önce tuvalet eğitimi verme/hiç tuvalet eğitimi vermeme
- İzin vermeyen, baskılı, otoriter, boyun eğmeye zorlayan ve/veya yeteneğini aşırı zorlayan, suçlayan, hoşgörüsüz, sabırsız olma

C. CİDDİ PSİKOPATOLOJİ İŞARETLERİ

- Aşırı İlgisizlik: Otizm, ilişki kurmama, iletişim ve göz teması yokluğu, aşırı içe kapanma
- Aşırı saldırganlık, vurup kıran davranışlarda aşırılık
- Hiç yalnız kalamama, aşırı bağımlı, anneye aşırı yapışma
- Yaşına uygun konuşamama, beceri kazanamama, öğrenememe
- Kompulsif davranışlar nedeniyle işlevlerde aksama. Aşırı mastürbasyon.
- Hipermortilite, hiperaktivite
- Ciddi korkular, panik nöbetleri

NEDENLERİ:

- Tümüyle iten, kabul etmeyen, ilgisiz, aşırı sevgisiz veya çocuğa aşırı düşkün, aşırı bağımlı, onunla ortak simbiyotik bağ kuran, aşırı özdeşleşen ve/veya aşırı baskılı, aşırı cezalandırıcı aile tutumu.
- Ailede veya anne-babada ruhsal hastalıklar veya büyük ruhsal problemler veya zekâ geriliği
- Çocukta yaygın gelişimsel bozukluk veya intrauterin problemler

6-12 YAŞ ÇOCUĞUNDA NORMAL GELİŞİM VE PSİKOPATOLOJİ BELİRTİLERİ VE NEDENLERİ

A. NORMAL GELİŞİM BELİRTİLERİ:

- Daha az bağımlı ama kendine güven konusunda çelişkilidir.
- Dürtülerini kontrol eder, toplum kurallarına uyum sağlar.
- Cinsiyet rolünü ve davranışını belirler.

- Bilişsel gelişim hızlı: Soyut kavram, soyut düşünce gelişmektedir.
- Toplumsallaşır, oyunlarda yarışmacıdır.

OLUMLU SAĞLIKLI AİLE TUTUMU:

- **Bilişsel gelişimini destekler ve kolaylaştırır:** Deneme, öğrenme, düşünme, iletişim kurma ve bağımsızlaşmada destekler.
- Cinsiyet rol ve davranışı için uygun modeldir, yardımcıdır.
- **Süperego gelişimini destekler:** Ahlaki değerleri özümser ve çocuğuna bu konuda iyi model olur.
- Engellere dayanabilme ve toplumsallaşma becerilerini geliştirir.

B. MİNİMAL PSİKOPATOLOJİ İŞARETLERİ

- Okulda uyum, insanla ilişki, aileden ayrılma gibi durumlarda, yeni deneyimlerde aşırı duyarlı, endişelidir veya ilişkiden kaçır veya uyum güçlükleri gösterir.
- Belirgin yeme/uyku/çalışma problemi vardır.
- Gereksiz hastalık, bedenine zarar geleceği korkuları, nedeni bulunmayan somatik yakınmaları vardır.
- Aşırı obsesif/kompulsif davranışları vardır.
- Sürekli hırsızlık, yalan, saldırganlık; zarar verici eğilimler, evden-okuldan kaçma.
- Öğrenme/çalışmada büyük ilgisizlik güçlük, dikkat toplamada güçlük, dikkat eksikliği/dağınıklığı
- Sebepsiz ağlama, endişe ve korkular
- Regresif davranışlar gösterir, sekonder enürezis gibi.

SORUMLU TUTULABİLECEK AİLE TUTUM VE DAVRANIŞLARI:

- Zamanından çok önce çocuktan kopan ve/veya ona karşı çok sevgisiz olma.
- Aşırı düşkün, hiç sorumluluk vermeme
- Gereksiz aşırı disiplin uygulama
- Disiplin ve sevgi göstermede dengesiz, tutarsız davranma.
- Aşırı sınırlama, devamlı ahlak nutukları çekme fakat örnek olup desteklememe, güven vermeme
- Hep suçlama
- Ailede devamlı tartışma olması, uygunsuz sağlık sorunları ya da ruhsal problemlerin varlığı

C. CİDDİ PSİKOPATOLOJİ İŞARETLERİ

- Aşırı içe kapanma, insanla ilişki yokluğu, bozukluğu
- Depresyon, keder, kendine veya başkasına zarar veren eğilimler, intihar düşüncesi veya girişimi
- Aşırı kayıtsızlık, ilgisizlik
- Gerçeği değerlendirmede bozukluk/yetersizlik
- Aşırı ve gereksiz korku, fobi, obsesyon, kompulsiyonlar
- Cinsel konularla gereğinden çok uğraşma, aşırı erotizm, cinsel saldırı
- Somatik yakınmalar; aşırı şişmanlık, istemli aşırı zayıflık
- Anoreksiya, Blumia Nervoza: Aşırı rejim yapma, kiloyla uğraşma

- Öğrenme, çalışmada tam bir başarısızlık
- Antisosyal davranışlar; alkol, uyuşturucu madde kullanma, insana, eşyaya ve hayvana zalim davranış

SORUMLU TUTULABİLECEK AİLESEL NEDENLER:

- Ailede psikoz/ciddi sorun ya da antisosyal alışkanlıkların varlığı
- Uzun süredir tırmanan ailesel sorunlar
- Ailede sağlıksız yaklaşım, tutum ve davranışlar

***Aysel EKŞİ tarafından tablolandırılmıştır.**

Psikolog Ebru YÜKSEL ERER